

пропущены определенные грамматические категории, учитель читает отдельные предложения, а ученики записывают, вводя в текст нужные слова, называющие предметы, признаки, действия. При этом учитель показывает на картине описываемые предметы, подчеркивая, что слуховое восприятие прочитанного должно соответствовать увиденному, то есть содержанию самой картины. Записанный текст должен быть ярким и образным.

Свободный диктант – это запись учащимися в произвольной форме текста, запоминаемого после однократного чтения по абзацам [1, 269]. Обучающая ценность такого задания состоит в том, что при его выполнении запоминается и закрепляется лексика, грамматика, проверяются умения конструировать самостоятельные монологические высказывания на основе текста-источника.

Диктанты с грамматическим заданием – позволяет усвоить и запомнить правописание тех или иных орфограмм, формирует умение правильно определять грамматические категории.

Как подчеркивает Л.Н. Попова, при написании такого вида работ решаются в комплексе вопросы правописания и развития устной и письменной речи, используются межпредметные связи, что требует от учащихся применения полученных знаний, а также способствует развитию творческого мышления, умения самостоятельно оценивать события, делать выводы и обобщения [4, 3].

Таким образом, творческие диктанты – одно из наиболее эффективных синтетических упражнений по формированию коммуникативно-речевых и правописных умений. Диктанты такого вида занимают промежуточное место между чисто орфографическими упражнениями и специальными упражнениями по развитию речи.

Список использованной литературы:

1. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). – М.: Издательство ИКАР, 2009. – 448 с.
2. Львов М. Р. Словарь-справочник по методике русского языка: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. №2101 "Рус. яз. и лит.". – М.: Просвещение, 1988. – 240 с.
3. Методика преподавания русского языка: Учебное пособие для студентов пед. институтов по спец. №2101 "Рус. яз. и лит." / М. Т. Баранов, Т. А. Ладыженская, М. Р. Львов и др.; Под ред. М. Т. Баранова. – М.: Просвещение, 1990. – 368 с.
4. Попова Л. Н. Диктанты по русскому языку для 5–9 классов: Пособие для учителя / Л. Н. Попова, Н. Г. Снежко, О. Я. Стоянова. – К.: Рад. шк., 1990. – 304 с.

Науковий керівник: к. філол. наук, доцент Барменкова О.П.

О. В. Гилюн

Институт філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

АКТАНТ "ЗБРОЯ" У СКЛАДІ ФРЕЙМУ "ВІЙНА" (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ ТА РОСІЙСЬКИХ ПАРЕМІЙ)

Актуальним завданням сучасної когнітивістики є вивчення мовної картини світу, зокрема, концептів – маркерів етно-культурного модусу світосприйняття. У світлі активізації військових протистоянь в останні роки особливого значення набуває дослідження мілітарної складової етно-національної концептосфери, у тому числі на матеріалі паремій, які зафіксували особливості ментального і вербального опрацювання історичного шляху етносу.

Агресія Росії на Сході України справила значний вплив на еволюцію структури концепту «Війна» в російській лінгвокультурі, на що уже звернули увагу Н. Акульшина, Н. Галунова, Л. Компанцева, Н. Копцева, К. Резникова, О. Чмир, Г. Яворська та ін. Усе рідше науковці послуговують терміном *війна* у його традиційному сенсі – ‘збройний конфлікт’, та усе частіше звертаються до опису нових її різновидів, зокрема *гібридної* (Л. Компанцева, Г. Яворська), *консцієнтальної* (О. Бондаренко, С. Гречка, О. Снитко) та *світоглядної* (Н. Слухай). Конститутивною ознакою нинішньої війни, незалежно від терміну, який використовується на її позначення (*гібридна, дифузна, інформаційна, проксі-війна* тощо), є використання слова у

якості зброї, а також посилення впливу в інформаційному та віртуальному вимірах. Реконструкція термінальної позиції «Зброя» у складі фрейму «Війна» на матеріалі російських паремій дозволить простежити особливості еволюції феноменології актанту «Зброя» в російській мовній картині світу. **Мета наукової розвідки** – представити особливості еволюційної трансформації термінальної позиції «Зброя» на матеріалі українських та російських прислів'їв та приказок про війну. **Матеріалом дослідження** стали близько 200 мілітарних паремій, вилучених з українських та російських словників усної народної творчості [1; 2; 3; 4].

Фрейм як складне багатоконпонентне утворення, «пакет інформації», дозволяє наочно представити внутрішню структуру концепту. У складі фрейму виділяють термінальні позиції – обов'язкові компоненти, які завжди релевантні для даної ситуації. Структура гіперконцепту «Війна» розгортається у вигляді акціонального фрейму, слотом-інструментативом якого є термінальна позиція «Зброя» – предмети, призначені для захисту чи оборони, за допомогою яких людина діє на об'єкт та перетворює його. Зброя найчастіше є базовим атрибутом «Актанта-суб'єкта», та позначає його перевагу над «Актантом-об'єктом».

Феномен зброї по-різному концептуалізується представниками різних лінгвокультур. В українських пареміях зброя найчастіше згадується у фольклорі козацької та посткозацької доби, а також у прислів'ях та приказках періоду Великої Вітчизняної війни (більшою мірою факультативно, оскільки цей час позначився значним впливом російської культури на українську, про що свідчать паремійні дублети, пор.: укр. *Для сміливого солдата і рукавиця граната* та рос. *Для смелого солдата и рукавица – граната*). Характерною ознакою українських паремій є тенденція уникати прямого найменування зброї та її специфікації, що досягається за рахунок використання: 1. **Збірною найменування «зброя»:** *Хто не має зброї, той не йде в бої; Гартуй свою зброю – готуйся до бою.* 2. **Метонімії та перифрази:** *Пам'ятай, ворог лихий, що у нас порох сухий; На мир надійся, а по-ворошиловськи стріляти не забувай.* 3. **Метафори:** *Годуй фашиста кулями, напувай свинцем, спати вкладай на багнетах* («війна-гостини»). Спектр озброєння, представлений в українських пареміях, значно вужчий, ніж в російських; він включає групи: **холодна** (*Ляхові курка, а мужикові шабля; Хто Ляшка рубатиме, той козацьку клюгу знатиме; Ой, дай, жінко, нагая – проучити Німчя; На диявола є хрест, а на ворога меч!*) та **вогнепальна** (*Рана від кулі глибока, а від шаблі широка*), групи **артилерійська** (*Наші «катюші» витрясли з фашистів душі*) та **вербальна** (*І пісня, і граната – зброя солдата*) представлені одиничними об'єктиватами, і сформувались, скоріше за все, під впливом російської лінгвокультури у період війни 1941-1945 рр.

У переліку етноспецифічних особливостей ставлення українців до зброї, що вирізняє їх з-поміж представників інших етносів, зокрема, російського, такі: 1) у руках українця предмети домашнього вжитку, у порівнянні зі справжньою зброєю, більш ефективні: *Він мене обухом, а я його лаптьом, лаптьом!.. Та що б ви думали? Мене повезли як пана, а він побіг як собака; Що кому годиться: мужикові цип, а Ляхові шабля;* 2) перевага надається кулачному поєдинку: *Не рад лях, що по уху ляп, а він хоче і вдруге; Буде морда бита в Гітлера-бандита;* 3) в основі мілітарної української паремії покладена народна сміхова культура: *Як татарин шаблею блисне, москаль в штани дрисне.*

У російських пареміях простежується тенденція використовувати прямі найменування на позначення зброї, найчастіше згадується **холодна** (*меч, сокира, штик, дубина, спис* тощо): *Разбирай кистени по рукам; Дубина народной войны; Ломать копьё* та ін. У період Великої Вітчизняної війни спектр вербалізаторів актанту «Зброя» значно розширюється. За принципом дії розподілимо їх на групи: 1) **холодна:** *Наш покой не тревожь: всадим нож; На фашистскую гадину нашлась хорошая рогатина;* 2) **вогнепальна:** *Лежу в огороде с винтовкой на взводе; Бьют врага из ружья наши мужья; Буду и я партизаном – с этим наганом.* Для позначення вогнепальної зброї нерідко використовують метонімічний перенос: *Пуля дура, а виноватого найдет;* 3) **автоматична:** *Бери пулемёт – и вперед;* 4) **метальна:** *В атаке граната – вместо брата;* 5) **кінестетична:** *Пушка бух – и фашистов в пух;* 6) **міни:** *Партизанская мина упала – фашистов закопала; Советская мина долетит до Берлина.* Відбилися у російській народній творчості і прецедентні феномени війни 1941-1945 рр.: *Советские «Илы» руют фрицам могилы; «Катюша» ходит, песню заводит: фашист услышит – и сразу не дышит.*

Оскільки війна як етап розгортання сакральної історії соціуму характеризується хаотизацією та переорієнтацією усталених парадигм, у воєнний час у якості зброї можуть використовуватися предмети, функціонально для цього не призначені, зокрема: **сільськогосподарські знаряддя** (*Можно драться и вилами с врагами постылыми*), **аграрні культури** (*Не только штык, но и колос врага колет; Для фашистов и береза угроза*), **предмети домашнього вжитку** (*Бьёт по фашисту пылко и простая бутылка; Для смелого солдата и рукавица – граната*), **невербальні** (*Плясать – врагов топтать*) та **вербальні** (*Снарядом и песней по врагу треснем*) форми. У період війни дієвою є *пісня* (*И песня по врагу стреляет*); вона піднімає бойовий дух, виконує терапевтичну, мілітарну та сугестивну функції: *Тот на войне не мается, кто песнями запасается*. Відомі випадки використання пісні з метою залякування противника, що у роки війни 1941-1945 рр. дістало назву «Російська психічна атака» (див. опис [2, 105-106]). Як пісня, так і паремія, що включає приховану чи явну директиву, справляє сугестивний вплив на психіку бійця. З цієї точки зору обидві можуть розглядатися як древні праформи інформаційної зброї.

Загалом українська та російська лінгвокультури демонструють різні підходи до ведення конфлікту: росіяни покладаються на зброю (як традиційну, так і нетрадиційну), українці – на фізичну силу та воєнну хитрість.

Таким чином, модель еволюції термінальної позиції «Зброя» в російській лінгвокультурі можна представити наступним чином: холодне → вогнепальне → ментальне (*пісня*); в українській мовно-концептуальній картині світу позиція «ментальне» сформувалась, скоріше за все, під впливом російської. Проекція отриманих результатів на реальність сьогодення показує, що сучасний перехід до слова-зброї є закономірним явищем: модус протистояння змістився з фізичного в інформаційний вимір (див. *Weaponized narrative* [5]), а тепер поступово просочується у віртуальний. Тож увага сучасних лінгвістів до вивчення мови війни вкотре засвідчує, що настала нова епоха військових протистоянь, де слово та зброя стають рівнозначними поняттями.

Перспективою подальших досліджень є характеристика мови війни в аспекті лінгвістики впливу з метою окреслити мілітарний потенціал *слова* як одного з основних інструментів сучасної гібридної війни.

Список використаної літератури:

1. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 2-х т. / В. И. Даль. – СПб-М.: Издание книгопродавца-типографа М. О. Вольфа, 1880. – Т. 1. – 723 с.
2. Нарбекова А. Н. Фронтные пословицы, поговорки, частушки и солдатские байки / А. Н. Нарбекова. – М.: Вече, 2015. – 208 с.
3. Українські приказки, прислів'я і таке інше / Упоряд., приміт. та вступна ст. М. М. Пазяка / Уклад М. Номис. – К.: Либідь, 1993. – 768 с.
4. Українські прислів'я та приказки / Під. ред. С. Д. Зубкова. – К.: Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1984. – 389 с.
5. Allenby, Braden R. "The Age of Weaponized Narrative, or, Where Have You Gone, Walter Cronkite?" *Issues in Science and Technology* 33, no. 4 (Summer 2017). URL: <https://issues.org/the-age-of-weaponized-narrative-or-where-have-you-gone-walter-cronkite/>.

Науковий керівник: д. філол. наук, професор Слухай Н. В.

Ю.С. Коломацкая

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ПРОБЛЕМА РЕЧЕВОГО ЭТИКЕТА В СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЕ

Исследование проблем коммуникации, национально-культурной специфики речевого поведения выдвигает проблемы речевого этикета, которые актуальны в плане коммуникативной и национально-культурной направленности обучения языку в школе.

В исследованиях учёных, посвященных вопросам воспитания и формирования у учащихся речевого этикета, получили освещение следующие проблемы: задачи обучения